

Fekete Csaba

Ébredés

Szikszai Béni: Ahogy én láttam. Feljegyzések a 20. századi magyar ébredéstörténeetről. *Koinonia, Cluj-Napoca, 2015.*

Hitvallóként értékeli Szikszai Béni (1908–1985) református egyházunk történetének csaknem egy évszázadát (1890–1951), célzások révén az 1870–1970 közötti időt. Evangélizáció, kegyességtörténet szempontjából. Az egyházi egyesületeket saját szemszögéből taglalja. Ismételten bírálja a hivatalos egyházi belmissziót. Szembeállítja ezzel az egyháztársadalmi és teológiai irányzatokat, elsősorban a Bethánia Egyletnek (CE) a történetét. Szemlélete gyökeresen más, mint amit és ahogyan erről olvashatunk a *Studia et Acta* 5. kötetében. Vajon miért voltak feljegyzései eddig kiadatlanok? Végre megjelentek.

Tehát nem önéletírást veszünk kézbe? — Nem. De részben mégis. Olvasmányként a kötet nagyobb része vallomás. Elragadó. A hajdani egyesület vezetője tud írni, készsége oda sorolja Szabó Pál vagy Veres Péter mellé, amint erre a kísérő tanulmányban van is célzás, és a Sylvester nyomda meg a népi írók kapcsolata is ezt támogatja. Amolyan parasztproféta? Kétkezi, mezőgazdasági és alkalmi munkás, részben politikai kényszerből, mint kítaszított. Általános műveltséget szerzett, kereskedelmi érettségije van, tehát, ha engedte volna hitvalló elkötelezettsége, akkor közhivatalnok, jegyző lett volna. Falusi értelmiségiként tölthette volna élete javát vármegyei állásban. Valójában hát nem parasztproféta, de nem is kispolgár.

Történeti áttekintés ez a könyv? Kevésbé. Helyenként inkább egymás utáni esszék sorozata. Forrásként, tudományos forráskiadványként közvetlen felhasználásra alkalmatlan. Amit idéz, márpedig bőven idéz, és szerencsés kézzel válogat, forrás jelölése nélkül teszi. Erre maga is rádöbbsent írás közben, de nem pótolta. Szívós kutatás tisztázhatja, ha tisztázhatja, mi mindenre utal, és mit honnan ismer. Nem is vállalja helyette a közreadó, sem a bevezető illetve kísérő tanulmány a helyenként égetően szükséges hiánypótlást. Lesz mit tennie, azaz keresgélne a jövőbeni ifjabb kutatóinak, gyülekezetek érdeklődő tagjainak, gyülekezeti munkában felhasználóknak. Az igen vázlatos vagy lapidáris megjegyzések beható ismereteket, éles és nyitott gondolkodást mutatnak. Önálló látásmódot. Mindazoknak, akik a tárgyalt részterületeken ismerősek. Másoknak rejtelmesek. Hozzáolvasás árán értékelhetők csupán, úgy látszik meg, hogy a tárgyalt kor hitvalló és egyháztörténeti áttekintésében így is mennyi sok a megkerülhetetlen részlet.

Móricz legyen a talpán, aki a magyar református egyházi vezetés kajafási vonását jobban kipellengérezte, mint ezek a feljegyzések. A klérus szemléletét és erkölcsi korhadtságát főként a pataki szellemmel büszkélkedő Bodrog-parti Athén és a drámai megtérések, ezt követően a hitvallók eltávolítása, mint karcolatával szemlélteti. Apám is pataki prepa volt. Falusi református tanítóként prédikált, míg a Don-kanyarba nem invitálták. Csalódása miatt mégsem lett református lelkész, legációban leitatta egy züllött felvidéki református pap. Ez a kérdés tehát személyesen is érint. Úgy is, hogy énekek és kiadványok után kutatva Dienes Dénestől megtudtam, nincs semmiféle említés a vasárnapi iskoláról, betiltásáról sem, amelyről a kötet Szabó Aladár nyomán beszél (46). Nincs az egyházközség levéltárában, sem pedig a tanárkari iratokban. Hasonló pontokon tehát bőven van mit kutatni, hogy dönthessünk, mi az, ami dokumentálható, mi az, ami

szemléletileg fontos, de szemléltetése mendemondán alapul.

Az egyházkormányzati állásfoglalások felülnézete megjelent számos fórumon, de a hétköznapi valóság az ítéletes időkben mutatkozott igazán, amikor a földbirtokot kirántotta az egyház alól a szovjet rendszer, és a megosztotta úri rangjától a papi réteget. Voltak Szikszai Bénéhez hasonló írók is hajdan? Voltak, a református sajtótörténet hol bátortalan vagy botorkáló, hol meg igen érett megnyilvánulásait igazi áttekintés nem próbálta összegezni. Becsüljük meg mégis, hogy volt egy sorozat, a *Studia et Acta*. A szolgáló egyház korában készült, de mégsem abból sarjadt. Ellentmondásai (mérvadó bevezetések, miként politikai vezércikkek) és hiányos feltártság ellenére ígéretes volt, mert a résztanulmányokban számos lappangó eredmény és szemléleti újdonság jelent meg. Ezek folytatása, sajnos, negyed évszázada késik. Intő jel. Elesettségünk bizonyosága. Elvégzetlen feladatunk hitvalló lelkészek helytállásának feltérképezetlensége. A mozgalmak, egyesületek, irányzatok képviselőinek és munkásságának nekrológot meghaladó szintű áttekintése is elég gyakran teljesen hiányzik, nem ritkán még arra érdemes személyek nekrológja sem jelent meg soha.

Így kell becsülnünk Szikszai Béné negyven éves, azaz egy emberöltőnyi késéssel megjelent feljegyzéseit. Tekintsük meg hasonmásban közölt címlapját (11). Vegyék körül a Siont, kerüljétek meg azt, számláljátok meg tornyait. Jól nézzétek meg sáncait, járjátok be palotáit, hogy elmondhassátok a jövőndő nemzedéknek. Bizony ez az Isten a mi Istenünk mindörökké, ő vezet minket mindhalálig! (Zsolt 48,13–15). Amiket pedig néktek írok, ímé Isten előtt mondom, hogy nem hazudom (Gal 1,20). — Nem idézi ezen bibliai hivatkozások szövegét a mostani kiadás. Erre a sajtósságra vissza kell majd térnünk, mert eleinte feltünteti a jelöletlen bibliai hivatkozásokat, később többére nem. Jártas bibliaolvasók kivételével nem mindenkinek és mindenkor nyilvánvaló, hogy Szikszai fejtegetéseibe vagy kronológiájába ágyazva mennyi bibliai fordulattal találkozunk, mintegy folytatva sűrűn vállalt és gyakorolt igehirdetéseit. Így a Tiszta a jászol cím (86) a Példabeszédek könyvéből való idézettel folytatódik: Mikor nincsenek ökrök, tiszta a jászol (14,4), nincs ehhez sem lábjegyzet. Igaz, legalább kétszer ennyi lábjegyzet kellett volna, ha ezeket a kiadó föltüntette volna mindenütt. De erről szóljunk később.

A századfordulóval foglalkozik az első százhusz lap. Ez előtörténet. Beleékelve a Bethánia megalakulását. De nincs szó az előzmények és indíttatások részletes történetéről, még kevésbé dokumentálásáról. Aki tehát erre számít, itt csalódik. Viszont talál igényes köztörténeti, társadalmi kitekintést. A munka ilyen erénye később is mutatkozik. Saját álláspontokról tekintve, tehát az ébredés iránytűje itt sem hiányzik. Másoknál igen, különösen felhívja erre a figyelmet az egyik fejezet címe: Iránytű nélkül a tengeren (118). A korszak történetével foglalkozó szakirodalom inkább mentalitástörténetileg értékelné az emlékezést, utal erre Visky András tanulmány (9); ezzel a területtel nálunk Németh Balázs foglalkozik.

Krónikázó fejezetek (részben kronológia vagy krónika címmel): 1910–1924 (124–137), 1925–1928 (142–146), 1928–1930 (158–160), 1931–1935 (207–218), 1936–1939 (233–237), 1947–1949 (307–317). Nem rendszerezsek, másutt a jegyzetek szövegébe olvad számos évszám és esemény.

Különösen fontos a további kutatás számára több apróbb megjegyzés is, vagy találó megjelölés, illetve jellemek és szerepek megfigyelése. Például ilyen a másik Béné, Békefi Benő jellemzése. Későbbi pályafutására nem is utal Szikszai, csak az ébredésben játszott felemás szereplésének egyes részleteire. Magam első gimnazistaként találkoztam felfutásban lévő pályájával, két óránál hosszabb monológját kellett meghallgatnunk a

békéről. Dermedten tűnődtem. Nem érzékeli egy javakorában lévő férfi, hogy a gátlástalan szószátyárság megutáltatja mindenkivel az ügyet? Volt-e mondanivalója a párt kiküldte szónoknak?! Nőügyekről, hívő és színészkedő allűrjeiről is eljutott hozzánk a szóbeszéd. Később mesélték, hogy Bartha Tibor valamilyen nagy disznóság miatt végre ki akarta törni a nyakát, de út közben leszorította egy fekete Volga, másfél órás tárgyalás után érkezett Nyíregyházára, és Békefi életében úgy még nem dicsőült meg, mint akkor. Szikszai bizonytalán jóval többet tudott kisdiaákoknál, ehhez képest igen mértéktartó, de az álságos történet és az ellenszervezet (mikor kivetették, holott ő akart vezetni), nem hallgatja el. Békefi dunántúli püspökségéről hallgat, noha jól tudhatta, ami diákok szóbeszédében így terjedt, ez volt a beköszöntő beszédének textusa: Nem ti választottatok engem, hanem én választottalak titeket (Jn 15,16; vö. 6,70; 15,19). A kutatásnak ilyen közelmúltbeli összefüggéseket is ideje volna tisztázni. Nemkülönben érdekes például Farkas József többszöri negatív szereplésének vázolója. Vagy a külmisszió iránt elkötelezett Misley Sándorné (†1944) emlegetése, aki énekköltő is, de az úriasszonyi kasztot képviselte és ellene volt az ébredésnek (125, 139). Dora Rappard (1842–1923) énekét ő fordította (Itt van szívem), ezt a Kováts Sándor-féle Hallelujah! közölte (85. szám), módosítva átvette a metodista énekeskönyv (2002).

Tennivalóink nem csak későbbi feltárára várók és halogathatók, ezek miatt a kötet közreadására vissza kell térnünk. Debrecen például az idősb Révész szemléletével határozza meg, akként, hogy semmi újat be nem fogad. Balogh Ferencet nem említi, sem skóciai ösztöndíjas tanítványainak hatását. Ennek már jelentős irodalma van.

Közli a kiadás a címlap visszáján, hogy a szöveg „törlés és változtatás nélkül Szikszai Béni kéziratával megegyező”. Semmi ezen túlmenő tájékoztatást nem olvasunk a jegyzetelés vagy a közreadás szempontjairól. Még arról sem, hol található az alapul vett kézirat? Nem közöl a kötet bibliográfiát Szikszai Béni megjelent munkáiról, nem tájékoztat az ébredéssel kapcsolatos szakirodalomról sem, pedig némelyik szerző hivatkozott munkájának címét közli lábjegyzetben. Magántulajdonban lévő levelekre van utalás Szűcs Ferenc előadásában. Ezek összegyűjtése és közgyűjteményben való megőrzése is része volna tennivalóinknak.

Méltán része lett volna a kiadásnak Szikszai Béni kéziratban maradt munkáinak jegyzéke. Elsősorban a prédikációké. Nem olyan nagy munka, hogy ettől ésszerűen érdemes lett volna a közreadónak elzárkóznia.

Hiány, nem csupán tudományos igényű kiadáshoz illetlen, hanem népszerűsítő kötet használatának is lehet akadálya, hogy a kötetnek nincs névmutatója. A kevésbé tájékozott olvasó keresgélhet, hogy megtalálja-e valahol a kötetben valamelyik egyleti tisztségviselő, ígérgető (például Mézes Zsigmond, 274) nevét, életrajzát, vagy valamelyik sajtótermék bibliográfiai adatait? Délvidék énekeskönyvébe fordított (vagy javított) énekeket Dömötör Ilona, róla sincs jegyzet. Számítógépes szerkesztőnek a mutató készítése nem lehetett volna gond. Miért nem volt erre igény?

Ismertem Szikszai Béni kéziratának Patakon őrzött példányát. Emlékeztem néhány elgépelésre, furcsa, hogy ezek javítása is elmaradt. Szerencsére kevés van belőlük. Ha csak filológiai igazolást nem sikerül találni, azt kell vélnünk, hogy Szikszai Béni bizonytalán nem a Krisztus vérenek bűn(meg)torló hatását értette (79); ez elgépelés, helyesen bűntörő. Gépelései hiba az előtt szó is (306), az éneksor így helyes: Bálvány előtte mind ledül... A nem sok sikerrel bevezetett bibliaóra jellemzésére is értelmetlenül elgépelés szó a hosszúréttel (74), helyesen nem hosszú étellel. A gépiratban vannak kézirat helyesbítések is. Lehetséges, hogy ezekre is érdemes lett volna utalni.

Mondhatjuk a hiányzó bibliai utalásokra, hogy ezek közkeletűek. Nem biztos. Hasznos lett volna az utalás nélküli bibliai hely megnevezése. Erre néhány példa: a Benedictusra utal a naptámadat (113, 156): Lk 1,78; Felelj meg a bolondnak az ő bolondsága szerint(187, 340): Péld 26,5; Ültél pompás kerevetre... (Ez 23,41) — a szót sem árt magyaráznunk: párnákkal rakott ülőbútor, 'pamlag, heverő'; Bibliánk mai fordításábanvetett ág, ez nem igazán jó; asszonyok kendőjét említi Korinthusban a szabolcsi ébredésről szóló fejezet (156). Ez a férfi fedetlen, nő fedett fejjel való prófétálására utal: 1Kor 11,4–7. Elmaradt az egységesítés is, van Ésa: 64:1(44), másutt Ézsaiás 21: 11–12(335), illetve félig mai hivatkozás: 1Kir 12:20kk (134. jegyzet). Azért félig, mert nem használatos a kk, illetve Szikszai Béni idején, és a revideált Károlyi lenyomataiban azóta is, római számot használtak, betűközzel. De találunk mai hivatkozást is, például: Lk 1,78(252).

Kevés munkát igényelt volna néhány szójelentés megvilágosítása. Mit csinál, akikummog (107)? Már alig él ez a tájszó. Konferencián az egymásnak való fiatalokat'lopiban, ólálkodva és kullogva, settenkedve körüljárta, megnézegette' lelkészük. A Pitymallás (255) fejezetcímet is jobb magyarázni ('virradat, hajnalhasadás, pirkadat'). Vannak, akinek „lábai a hitben eliszamodnak”, azaz megcsúsznak (Zsolt 73,2).Plundrásan megjelent írások (115)? Mai ifjús tud-e a német plundráról ('buggyos térdnadrág')? Elkelt volna itt is a magyarázó jegyzet. Értelme az, hogy a szövetség folyóiratának írásai nem voltak illendően felöltöztetve (kifejtve, megfogalmazva). Pongyola volt a közlés. Az ifjú Béni testvért Vaján paskorta fiúnak mondták (197), akit korábban megintettek. A 'pákosztos, torkos, nyalakodó' vád olyasféle, mint mikor az Emberfiát falánknak mondták (Lk 7,34).

Apróságok közül is említsünk néhányat. Thaly Loránt így írta a nevét, soha nem úgy hogy Lóránt. Idejét múlta és magyartalan, hogy Vargha Gyuláné szül. Szász Póla (98. jegyzet), 60. Podmaniczky Pálné szül. Vargha Ilona (99. jegyzet). Helyes a 88. jegyzetben Biberauer Irma Szabó Aladárné. A cziczamiczás kor írásmódjával kell olvasnunk jó Molnár Albert nevét: Szenczi (28. jegyzet). Ő maga nem így írta, hanem úgy, ahogyan évtizedek óta használja a könyvészet és irodalomtudomány: Szenci.

Nincs ilyen írásjelünk: << >> (300, 2× is), helyesen a lúdláb ilyen alakú » «, tehát nem úgy használjuk, mint a franciák, és a magyar helyesírási és nyomtatási szokások szerint csupán „” idézőjelen belül. Ez így is van például a 74. és 113. lapon.

Podmaniczky Pál fordítása finnből a Lásd, Uram, leroskadok kezdetű ének (58), a Kováts Lajos-féle Hallelujah! kiadásában 259. számú. Sarah Fuller Flower Adams (1805–1848) Nearer, my God, to Thee kezdetű énekének, melyet a Titanic süllyedésekor játszott a hajó zenekara, helyes kezdete nem Közel (126), hanem Közelb hozzád, Uram. Ezt németből (Näher, mein Gott, zu dir) Hegedűs Sándor (1847–1906) fordította, ez a változat (az angolból fordítottak mellett) a Gyermeklant nyomán (1883) maradt fenn.

Némi kereséssel biztosan kideríthető lett volna, hogy Marx–Engels műveinek melyik kiadását jelenti Szikszai Béni MEGA rövidítése (16). A Protestáns Szemle sem minden olvasónak ismerős annyira, hogy a P. Sz. rövidítést (39) jegyzék nélkül megfejtse. És azMM micsoda? Feloldatlan a 330. laptól kezdve. Vagy az Emhá (233)? Ma az ifjabb olvasók a MKP rövidítést sem mind ismerik, vagy a szociáldemokráciát sem annyira, meg Tisza István korát, hogy az SzDP (119) félreérthetetlen volna. Kire és hogyan kellene értenünk a 251. lapon ezt a zárójeles mondatot: „(Ez időben mintegy harminc szövetséges volt Miskolcon [tőlem])”?

Előfordul néhány egyéb helyesbíthető apróság is. A Gyermeklant először 1883-ban jelent

meg, második kiadása volt az 1892-es (56). A debreceni diákok között Csákvári Varjas János óta (őt ezért mondták Verjes Jénesnek) szokás az eszperente beszéd. Kisdiákként én úgy hallottam, Baltazár kérdésére (hogyan mondanád a nevedet) az egyik ilyen kunsztról ismeretes diák volt, aki rávágta: Fejszeretesz. Szóval kérdéses, hogy ez a püspök önmeghatározása volna.

Sommerville skót superintendens és prédikátor nem 1857-ben, hanem 1887/1888-ban járt Magyarországon (284. l. jegyzet)!

Örvendezzünk az elzárt kézirat közreadásának, de ne tegyük le a lantot. Szikszai Béni és ügye megérdemli, hogy kövesse legalább egy tanulmánykötet, és/vagy előtte konferencia. Pótlólag abban megjelenhet a most elfeledett vagy mellőzött névmutató. Szintén megjelenhet a Szikszai Béni megjelent és kéziratban lévő műveinek bibliográfiája.

Dicséretes dolog az emléktábla avatása és az emlékbeszéd is, de a megpendített témák feldolgozása, a hiányosságok pótlása igényli a továbblépést. Teológiai és egyházi öneszmélést. Kemény kutatómunka árán. Természetesen nem az ébredés rovására, sem nem helyette.

Fekete Csaba